А.А. Семенов

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР

Ступінь коректності проблеми будь якого дослідження значною мірою залежить від смислу використовуваних понять. Їхній аналіз допоможе виявити немало прихованих умов існування об'єкту і предмета дослідження. Тому кожен використовуваний науковий термін повинен бути явно і чітко визначений [1, с. 27]. Відтак ретельне визначення змістового наповнення кожного окремого поняття та їх систематизація дасть змогу визначити, чи містить воно істинні передумови для виконання наукового дослідження. Все це вказує на актуальність піднятої проблеми. Феномен лідерства був предметом багатьох досліджень. Але поза їх межами залишилася проблема виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор. Тому основні поняття цієї проблеми потребують чітких дефініцій.

Виховання лідерів у початковій школі розглядалося у багатьох працях сучасних науковців: А.Л. Уманського (Педагогічне супроводження дитячого лідерства), Т.Е. Вежевич (Педагогічні умови розвитку лідерських якостей учнів), І.В. Пєскова (Організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей у дітей: молодший шкільний вік) та ін.

Молодшому шкільному вікові передує дошкільний, тому результати дослідження лідерства у цій віковій групі є для нас досить важливими. Розвиток лідерських якостей у дошкільників вивчали Т.В. Каширських (Педагогічні особливості лідерства у дошкільних дитячих об'єднаннях), М.Н. Ємєльянова (Розвиток лідерського потенціалу дітей дошкільного віку у процесі дослідницької діяльності), А.Г. Залєвская (Педагогічні умови розвитку лідерської спрямованості як самоцінної форми активності дитини-дошкільника), тощо. Проблему застосування рухових ігор у виховній та навчальній діяльності молодших школярів досліджували В.І. Грицюк, С.І. Марченко, С.Б. Мудрик та ін.

Мета статті – виокремити та уточнити дефініції ключових понять проблеми виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор.

Завдання – здійснити аналіз наукової та довідникової літератури; визначити сфери застосування досліджуваних понять; з'ясувати роль цих понять та категорій при виконанні педагогічного дослідження.

Одним із таких понять є «виховання». Як складне суспільне явище воно є об'єктом вивчення різних наук ‒ психології, філософії, соціології, фізіології, генетики, біології, етнографії. Системно досліджує й характеризує чинники впливу на особистість педагогіка. У найбільш широкому розумінні виховання кваліфікують як вплив соціальних інститутів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства [2, с. 53], тобто виховання є системою спеціально організованої передачі з покоління в покоління культурних цінностей, соціального досвіду та принципів соціального формування людини [3, с. 31]. Виховання включає навчання і власне виховання, бо цінності культури охоплюють не тільки моральні, політичні, естетичні, релігійні цінності, а ще й знання і досвід [4, с. 135]. У вузькому розумінні виховання є спеціально організованим та керованим процесом формування людини, який здійснюють батьки та педагоги навчально-виховних закладів і який направлений на розвиток особистості. Слід зауважити, що навколо понять «виховання», «освіта» і «навчання», які є одними з основних в педагогіці, постійно ведеться дискусія. Ці поняття завжди трактувалися залежно від пануючої в суспільстві ідеології, філософських та релігійних уявлень, рівня розвитку педагогічної науки і практики. Вони частково перетинаються і є діалектично пов'язаними. Кожне з цих понять передбачає й інше, і відокремлено одне від одного існувати практично не може. Але характер цього зв'язку щодо різних груп індивідів, в різних навчально-виховних ситуаціях суттєво змінюється. Є певні відмінності між формуванням і передачею знань (процес навчання) та приєднанням особистості до певної системи цінностей.

Навчання пов’язується здебільшого з передачею предметних знань, умінь, навичок та ґрунтується на поясненні, повідомленні, трансляції і ретрансляції, передачі логічних зв’язків та значень, а також постійно звернене до інтелекту. Формування певної ціннісної орієнтації особистості («чисте виховання») не може бути зведене лише до цього. Трансляція відбувається у такій ситуації зовсім інакше: шляхом традиційних речо-предметних дій-демонстрацій для залучення до них вихованців [4, с. 135]. Виховання не може здійснюватися лише раціональним шляхом, тому що передбачає відповідний вплив на емоції та чуття людини, вимагає обов’язкової її участі, основні механізми якої базуються на здатності до емпатії: співучасті, співчутті, співпереживанні тощо. Без глибокої довіри до вихованця, і навпаки, до вихователя, виховання є неможливим. Самовиховання може існувати тільки на основі довіри. Коли вихователь втрачає авторитет у вихованця, мета виховання стає недосяжною, відбувається лише передача інформації.

Основу процесу виховання складає відношення індивіда і суспільства. Переважну більшість концепцій виховання умовно можна поділити на два основних напрями: сцієнтистсько-технократичний та антисцієнтиський. Представники сцієнтистсько-технократичного напряму прагнуть до раціоналізації процесу виховання, розробляють наукові технології виховання, які ґрунтуються на конкретних наукових знаннях. Вони вважають, що всі проблеми людства можна вирішити завдяки досягненням науково-технічного прогресу відразу після повної екологізації виробництва та підготовки для нього технічно грамотних фахівців. У такому випадку виховання підпорядковується соціалізації, яка трактується як адаптація вихованця до вимог соціального середовища, гармонізація його стосунків з суспільством.

Прихильники антисцієнтизму вважають, що головна мета виховання полягає у тому, щоб зменшити маніпулювання поведінкою індивіда, сформувати його не конформним, заперечують авторитаризм у вихованні і визначають соціалізацію як самоствердження особистості. Вони прагнуть втілити у життя гуманістичні ідеали і, спираючись на ідеї, розроблені екзистенціалістами,

вважають, що головною метою виховання є формування унікальної й неповторної особистості в процесі саморозвитку вихованця, самовиховання і самореалізації. Уточнюючи термін «самореалізація» зауважимо, що у такому контексті він не синонімічний терміну «самоплинність», а означає максимальну реалізацію закладених природою задатків та формування на їх основі позитивних якостей особистості [5, с. 136]. Ігнорування процесу розвитку людини може призвести до формування із одних і тих же задатків діаметрально протилежних щодо соціальної цінності рис характеру та типів поведінки.

Необхідно звернути увагу і на концепції проміжного характеру, які поєднують у собі окремі положення та принципи двох основних напрямів без штучного їх протиставлення. Вони спираються на сформульований у 1927 році Нільсом Бором принцип компліментарності (від лат. complementum Ѝ доповнення), згідно з яким не боротьба протилежностей, а їх доповнюваність є фундаментальною закономірністю розвитку природи.

Такі концепції розробляються і сучасними українськими вченими. Одним з чинників, що зумовлюють розвиток сучасної педагогіки у цьому напрямі, є усвідомлення помилок, до яких призвело наслідування «теорії комуністичного виховання», яка майже повністю знаходилась у руслі сцієнтиського напряму, а також розуміння хибності довготривалого протистояння сцієнтистсько-технократичного та антисцієнтиського напрямів.

Розвиваючи тему виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор саме в межах концепцій, основні засади яких базуються на принципі компліментарності, вважаємо за необхідне дати визначення термінам «гуманізм» та «гуманістичне виховання».

Термін «гуманізм» походить від лат. humanus Ѝ людяний, людський. Він означає систему ідей і поглядів, в якій права людини на свободу, вільний розвиток і прояв своїх здібностей є приоритетними, визначається цінність людини як особистості, а не деталі механізму суспільного ладу. На думку Д.І. Пащенко, гуманізм можна розглядати як вид ідеології, принцип світогляду, одну з форм суспільної свідомості, що впливає на зміст свідомості

індивідуальної, а кінцевою метою гуманного суспільства має бути задоволення потреб та інтересів особистості [5, с. 135]. У словнику, виданому на початку 20-го сторіччя, гуманізм трактується ще й як «гармонійний розвиток моральних і розумових якостей людини», а не лише як людяність та людинолюбство [6, с. 11]. У гуманізмі закладене прагнення особистості до щастя й досконалості, він передбачає толерантність, вільність думок та поглядів, пріоритет права над законом. Загалом трактувань поняття «гуманізм» існує не менше десяти [7, с. 12].

«Гуманне виховання» є дещо звуженим, оскільки воно пов’язується переважно з відмовою від використання грубих та брутальних методів виховного впливу: тілесних покарань, лайки, приниження гідності вихованця. Більш змістовним є «гуманістичне виховання», котре передбачає «олюднення» знань. Воно набуло в педагогіці ширшого визнання. В.М. Кушнір трактує «гуманістичне виховання» як «цілеспрямований і організований процес керування розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для максимально повної самореалізації вихованця у процесі його співпраці з педагогом і педагогічним колективом» [8, с. 9]. Взявши це визначення за основу, скоригувавши і доповнивши його Д.І. Пащенко вважає «гуманістичне виховання» «спеціально організованим процесом цілеспрямованого керування розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для максимально повної позитивної самореалізації вихованця у процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, оточуючим соціумом і культурою» [5, с. 136].

На нашу думку саме гуманістичне виховання лідерів є таким, що одночасно відповідає потребам особистості і суспільства. Лідерство (від англ. leader – ведучий, керівник) – це «відносини домінування і підпорядкування, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин у групі» [9, с. 72]. За визначенням В.Б. Шапара, лідер – це «член групи, за яким всі інші члени групи визнають право приймати відповідальні рішення у важливих ситуаціях – рішення, що торкаються їхніх інтересів, і визначають напрям і характер

діяльності всієї групи. Найбільш авторитетною вважається особистість, яка відіграє провідну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі» [10, с. 230]. Л.А Карпенко «лідерство» трактує як відносини домінування і підкорення, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин у групі [11, с. 162]. На відміну від керівника, якого інколи обирають, а частіше призначають, який несе відповідальність за стан справ в колективі, має офіційні права для заохочення або покарання, лідер висувається стихійно. Він не має ніяких визнаних за межами групи владних повноважень, на нього не покладаються офіційні обов'язки [12, с. 372]. Якщо офіційний керівник групи і лідер не є однією і тією ж особою, то взаємовідносини між ними можуть сприяти ефективній спільній діяльності та гармонізації життя групи, або ж можуть мати конфліктний характер, що визначається рівнем групового розвитку [13, с. 287]. Тому у процесі формування дитячого колективу надзвичайно важливо досягти такого положення, коли реальний лідер приймає систему цінностей, яку пропонує вихователь [9, с. 72].

У ході психолого-педагогічних та психологічних досліджень розроблено ряд концепцій лідерства, визначено різні його стилі. Разом із керуванням лідерство є одним з найважливіших способів інтеграції особистості в систему суспільної діяльності та міжособистісних взаємовідносин. Лідерство як соціально-психологічний феномен виникає в результаті взаємодії людини й конкретних суспільно-зумовлених обставин предметної діяльності [13, с. 288]. Як зазначає Є.І. Коваленко, лідерство й керування є персоніфікованими формами контролю та інтеграції всіх механізмів і способів соціально-психологічного впливу з метою досягнення максимального ефекту в груповій діяльності і спілкуванні. Проте лідерство істотно відрізняється від керування: феномен лідерства за своєю природою пов'язаний, насамперед, з вираженням, формуванням і регулюванням внутрішньо групових та міжособистісних взаємин, що мають неофіційний характер, у той час як керування є носієм функції і засобом регулювання офіційних взаємин у рамках соціальних організацій [13, с. 287].

Ми вважаємо, що вроджене і набуте в якостях особистості органічно поєднуються. Крім загальних якостей особистості, які властиві всім людям і визначаються, насамперед, здібностями і характером, М.Д. Ярмаченко виділяє якості «наявні не у кожної людини» [13, с. 513]. До цих якостей відносяться і лідерські. Слід зазначити, що якість – філософська категорія, яка є формою відображення та ступенем пізнання об'єктивності речей у сфері буття. Вона виражає притаманну речам специфічну визначеність, що тотожна з їхнім буттям і відрізняє їх від інших речей у певній системі зв'язків [14, с. 767]. У кожному предметі якість виділяє певну ознаку, рису, яка і визначає його неповторність. Дослідниця Г.М. Коджаспірова визначає поняття «якості особистості» як сукупність всіх соціально та біологічно зумовлених компонентів особистості, які визначають її стійку поведінку в соціальному та природному середовищі [9, с. 56].

Лідерські якості починають розвиватися ще у дошкільному віці і до початку навчання у школі є вже певною мірою сформованими. Соціальним інститутом, в якому проводиться наше дослідження, є загальноосвітня школа. Школа (лат. schola, від грец. σχολή – дозвілля, заняття під час дозвілля, місце навчання) – навчально-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді та дорослих. Як суспільно-державна система вона покликана задовольняти освітні запити суспільства, особистості й держави [9, с. 164].

Об'єктом дослідження є вікова група, до якої належать діти молодшого шкільного віку. Вікова група – це «умовна спільність людей, яка виділена та об'єднана на основі вікової ознаки й має ідентичні фізіологічні, соціальні й психологічні характеристики» [13, с. 92]. Вивчення і знання вікових особливостей дітей дає можливість правильно організувати їхнє навчання і виховання [2, с. 364]. До молодшого шкільного віку належать учні 6–10 років, які навчаються в 1–4 класах сучасної вітчизняної початкової школи. У цей віковий період відбувається подальший психофізіологічний та фізичний розвиток учнів, який дає можливість розпочати систематичне навчання у школі. На сьомому році життя кора великих півкуль головного мозку є вже у більшій

мірі зрілою, удосконалюється робота головного мозку та нервової системи в цілому. Але специфічно людські найбільш важливі відділи головного мозку, які відповідають за регуляцію складних форм психічної діяльності та її програмування, поки що розвинені неповністю. Їх незрілість виражається у зниженому тонусі лобових часток і, відповідно, меншому гальмівному впливі на підкоркові структури [15, с. 104]. Діти цього віку емоційні, збудливі, не здатні до тривалого зосередження, легко відволікаються. Початок навчання у школі практично співпадає з періодом другої фізіологічної кризи, яка супроводжується різким ендокринним зрушенням, бурхливим зростанням тіла, збільшенням внутрішніх органів та вегетативною перебудовою. Це означає, що кардинальні зміни в системі соціальних відносин і діяльності дитини співпадають з періодом перебудови всіх систем і функцій організму, що потребує великого напруження і мобілізації його резервів [12, с. 431]. Через те при вихованні лідерських якостей молодших школярів ці вікові особливості повинні бути враховані.

Одним з найбільш ефективних шляхів розвитку лідерських якостей є використання засобів рухливих ігор. Поняття «засіб» визначається як прийом, спеціальна дія, що уможливлює здійснення, досягнення чого-небудь; спосіб [16, с. 356; 17, с. 270; 18, с. 326]. Як філософська категорія, рух – це спосіб існування матерії, її невід'ємна властивість. Він визначає всі властивості і прояви матерії, внутрішній зміст речей, предметів і явищ. Рух становить сутність простору і часу як форм існування матерії [14, с. 594]. Рухливі ігри пов'язані з пересуванням з місця на місце, бігом, ходінням, зміною положення тіла або жестами, які супроводжують певну дію. У рухливих іграх рух є однією з головних структурних одиниць діяльності, в якій проявляється фізіологічна активність організму. Свобода рухів, характерна людині, не може забезпечуватися уродженими механізмами, тому лише невелика кількість локомоторних рухів є безумовно-рефлекторними, більшість же регулюючих механізмів складаються прижиттєво [10, с. 440]. В іграх рухові акти найчастіше свідомо регулюються суб'єктом, виходячи з мети діяльності, або під впливом

емоцій, але є й такі, що виконуються мимовільно та автоматично (постдовільно).

Термін «гра» В.І. Шинкарук трактує як «форму поведінки тварин і людини, в якій відтворюються характерні риси об'єктивно доцільних способів дій, моделюється відношення співробітництва або конфлікту між індивідами» [14, с. 107]. За визначенням В.Б. Шапара, гра – це «форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури» [10, с. 79]. В.Т. Бусел визначає гру як «підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою і спортом одночасно [18, с. 326]. І. Кант одним з перших визначив гру як діяльність, мотивом якої є її процес, а не результат, першим поставив питання про зв'язок між грою та художньою діяльністю. Пояснюючи гру як прояв «надлишку сил», Г Спенсер підкреслював її неутилітарну спрямованість. Німецький учений К. Гросс розробив теорію, в якій виникнення гри у тварин і людини вважав необхідністю попереднього пристосування інстинктів до мінливих умов існування, доцільністю тренування у період дитинства тих способів дій, що стануть корисними для індивіда в період дорослого життя. На відміну від К. Гросса, Ф. Бейтендейк уважав , що в основі гри лежать не інстинкти, а орієнтовно-дослідницька діяльність [14, с. 107]. У вітчизняній психології розроблялася теорія ігор, яка виходила із визнання її соціальної природи [12, с. 250].

Гра вивчається в педагогіці, психології, теорії управління, історії культури, етнографії та інших науках. Характерними ознаками розгортання гри є наявність ситуацій, які швидко змінюються після взаємодії суб'єкта з ними, а також швидке пристосування дій до нових умов. У структуру гри входять: ролі, ігрові дії як засіб реалізації цих ролей, ігрове застосування предметів та реальні відносини між гравцями [11, с. 106]. Одиницею гри і важливим компонентом, який поєднує всі її аспекти, є роль. У сюжеті гри відтворюється певний

фрагмент дійсності [10, с. 80]. Характерною рисою гри є двоплановість, яка і зумовлює розвивальний ефект гри.

Гра є провідним типом діяльності в дошкільному віці, але і для молодших школярів залишається необхідною ланкою життя. Вона сприяє розумовому, фізичному і моральному розвитку дитини, забезпечує психологічне розвантаження після стресових ситуацій, які виникають під час навчання.

Отже, виховання – цілеспрямована діяльність передачі суспільно-історичного досвіду новим поколінням. Виховання здійснюється через освіту, культуру та навчання у процесі різних видів діяльності; його можна розглядати як впливів суспільства на особистість, що розвивається. Виступаючи етичним регулятором взаємовідносин індивіда і суспільства, виховання сприяє самореалізації особистості. Існує тісний взаємозв’язок між поняттями «виховання», «освіта», «навчання».

Лідером є член групи з найвищим статусом, за яким визнається право приймати рішення у важливих ситуаціях. Лідерство – система соціально-психологічних явищ, яка пов’язана з виходом особистості в лідери і її відносинами із членами групи; відносини домінування і підпорядкування, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин у групі.

Молодшими школярами є учні, які навчаються в 1–4 класах сучасної вітчизняної початкової школи.

Рух – форма існування матерії. Основним механізмом формування рухів у дитини є вироблення рухових умовних рефлексів. В ігровій діяльності присутні рухи довільні, виразні, мимовільні та післядовільні. Залежно від вікових особливостей діти мають різні можливості для виконання рухів.

У педагогіці гра розглядається як один із засобів емоційного, інтелектуального і морального розвитку особистості, який формує довільну поведінку дітей та дозволяє їм краще розуміти мотиви діяльності дорослих. Під час гри відбувається соціалізація дитини.

Тому під вихованням лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор ми будемо розуміти цілеспрямований вплив на розвиток

позитивної лідерської спрямованості особистості дитини 6–10 років під час рухливої ігрової діяльності.

У перспективі подальших досліджень цієї проблеми є аналіз наукових концепцій лідерства у їх хронологічному порядку та з визначенням найбільш вагомих внесків вітчизняних та зарубіжних учених.

Література

1.Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ - Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. –278 с. – ISBN 966-527-193-8. **2. Гончаренко Семен.** Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь,1997. – 376 с. – ISBN 966-06-0002-Х. **3. Полонский В.М.** Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – М.: Высшая школа, 2004. – 512 с. – ISBN 5-06-004502-1. **4. Філософський** словник соціальних термінів [під заг. ред. В.П. Андрущенка. – 3-тє видання, доп. – Х.: «Р.И.Ф.», 2005. – 672 с. – ISBN 966-8097-05-Х. **5. Пащенко Д.І.** Понятійний апарат з проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти і виховання / Д.І. Пащенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: науковий збірник Уманського державного педагогічного університету. – Умань: «Софія», 2003. – №2. – С. 134 – 146. **6. Новейший** энциклопедический словарь / [под общ. ред. редакционной коллегии Вестник Знания]. – Л.:Изд. «П.П. Сойки»,1926. – 631 с. **7. Смирнов С.А.** Педагогика: педагогические теории, системы, технологи / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; под ред. С.А. Смирнова. – М.: Издат. центр «Академия», 2000 – 512 с. **8. Кушнір В.М.** Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януса Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки : дисс. канд. пед. наук: 13.00.01 / Кушнір Валентина Миколаївна. – К., 2004. –190 с. **9. Коджаспирова Г. М.** Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. / Г. М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Академия, 2003. – 176 с. – ISBN 5-7995-0445-5. **10. Шапар В.Б.** Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с. – ISBN 966-7880-85-0. **11. Краткий** психологический словарь / [сост. Л.А. Карпенко]. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с. **12. Современный** словарь по педагогике / [сост. Рапацевич Е.С.]. – Мн.: «Современное слово», 2001. –928 с. – ISBN 985-443-239-4. **13. Педагогічний** словник / [за ред. Ярмаченка М.Д.]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с. **14. Філософський** словник / [за ред. В.І. Шинкарука]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.:гол. ред. Української Радянської енциклопедії, 1986. – 796 с. **15. Пліска О.І.** Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем. – К.:Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 285 с. – ISBN 978-966-660-475-3. **16. Тлумачний** словник української мови / [за ред. В.С. Калашника]. – Х.: Прапор,

2002. – 992 с. – ISBN 966-7880-38-9. **17. Сучасний** тлумачний словник української мови / [за заг. ред. В.В Дубчинського]. – Х.: «Школа», 2006. – 832 с. – ISBN 966-8182-64-2. **18. Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с. – ISBN 966-569-013-2.

А.А. Семенов Категоріально-понятійний апарат проблеми виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор

У статті представлено результати дослідження категоріально-понятійного апарату проблеми виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор. Визначено дефініції ключових понять проблеми, здійснено їх систематизацію.

Ключові слова: *виховання, лідер, якість, засіб, рух, гра.*

В статье представлены результаты исследования категориально-понятийного аппарата проблемы воспитания лидерских качеств младших школьников средствами подвижных игр. Даны дефиниции ключевых понятий проблемы, выполнена их систематизация.

Ключевые слова: *воспитание, лидер, средства, движение, игра.*

The article deals with the results of investigations of categorical and notional apparatus of up bringing problem of leader characteristics of junior pupils by means of motional games. It was defined the definitions of key notions and it was realized their systematization.

Key words: up bringing, leader, mean, motion, game